

De vier maaltijden

Meir Shalev

De vier maaltijden

Vertaald uit het Hebreeuws
door Ruben Verhasselt

Anthos | Amsterdam

Eerste maaltijd

1

Op warme dagen stijgt uit de wanden in mijn huis een zwakke geur van melk op. De muren zijn gepleisterd en gewit, de vloer is bedekt met plavuizen, maar uit de poriën in de muur en de barsten in de tegelvloer stijgt die lucht naar me op en blijft hardnekkig hangen als lang vervlogen liefdeszweet.

Eens was mijn huis een stal, het onderkomen van een paard, een ezelin en een paar melkkoeien. De stal had een brede houten deur met een ijzeren grendel over de hele breedte, betonnen troggen, jukken, kruiken, melkbussen en melkputten.

In die stal woonde een vrouw. Hier werkte, sliep, droomde en hilde ze. Op een matras van jutezakken beviel ze er van haar zoon.

Duiven liepen rond op de dakgoot, in de hoeken sloofden zwaluwen zich uit op hun nesten van modder en hun gefladder was zo aangenaam dat ik het tot op de dag van vandaag voel, dat het mijn gelaatsuitdrukking verzacht en de rimpels van de leeftijd en de boosheid gladstrijkt als het opduikt in mijn herinnering.

's Ochtends tekende de zon vierkante raampjes op de muren en vergulde de stofdeeltjes die in de lucht dansten. Op de deksels van de bussen lag dauw en op de stobalen schoten veldmuizen heen en weer als kleine grijze bliksemschichten.

De ezelin, zo vertelde mijn moeder als ze herinneringen ophaalde die ze in mij levend wilde houden, was heel wild en slim.

Zelfs in haar slaap schopte ze en als jij op haar rug wilde rijden, mijn Zejde, draafde ze naar het gat van de deur, bukte en schoot onder de grendelstang door, en als je niet op tijd van haar rug sprong, Zejde, *majn kiend*, sloeg de ijzeren staaf tegen je borst en viel je op de grond. De ezelin kon ook gerst stelen van het paard, hard lachen en met haar hoef op de deur van het woonhuis kloppen om zo om een snoepje te bedelen.

Op het erf torende een machtige eucalyptusboom omhoog, met een wijd, geurig en altijd ritselend bladerkleed. Niemand wist door wie die was gepland en door welke wind zijn zaad was meegevoerd. Hij was groter en ouder dan al zijn broeders in het nabijgelegen eucalyptusbos en stond er al te wachten toen het dorp nog gesticht moest worden. Ik ben er vaak in geklommen, want er nestelden kraaien in de top en toen al onderzocht ik hun leefwijze.

Inmiddels is mijn moeder gestorven, de boom omgehakt, de stal veranderd in een woonhuis. De kraaien vliegen rond en volgen elkaar op, keren weer tot hun stof en kruipen uit hun ei. Toch zijn die kraaien, die verhalen, deze stal en die eucalyptus de ankers, de gedurige beelden van mijn leven.

De boom was een meter of twintig hoog, het kraaiennest zat vlak bij de top en in de lagere, dichte takken waren de resten te ontdekken van de 'tarzanhut' van kinderen die er al in klommen en zich er nestelden toen ik nog geboren moest worden.

Op oude luchtfoto's van de Britse luchtmacht en in de verhalen van de dorpsbewoners is hij duidelijk te zien, maar vandaag rest alleen nog een grote stomp waarin de datum is geschroeid waarop hij werd omgehakt, als de sterfdag op een grafsteen: 10 februari 1950. Toen Mozes Rabinovitsj, de man op wiens erf ik ben opgegroeid en in wiens stal ik woon, de man die me zijn naam heeft gegeven en me zijn boerderij heeft overgedragen, terugkwam van de begrafenis van mijn moeder, sleep hij de grote bijl en voltrok het doodvonnis van de boom.

Drie dagen lang was Rabinovitsj aan het hakken.

Telkens weer ging de bijl de lucht in en kwam neer. Rabinovitsj hakte rondom, zwaaide de bijl kreunend omhoog en sloeg steunend in op de stam.

Hij was klein van stuk, zwijgzaam en breedgebouwd, en hij had dikke handen met korte vingers. Ook nu, op zijn oude dag, wordt hij door de inwoners van het dorp 'Rabinovitsj het rund' genoemd op grond van zijn kracht en zijn incasseringsvermogen. Een derde generatie kinderen speelt met hem het spel van de 'verschrikkelijke beer': met één hand pakt hij drie dunne armen van drie gillende en lachende kinderen vast, die er niet in slagen zich uit zijn greep te bevrijden.

Spaanders en kreunen vlogen in het rond, tranen en zweet drupen op de grond, sneeuwvlokken stoven op, en ondanks de meningsverschillen die hier over elke herinnering uitbreken wordt er in ons dorp niet over deze wraakactie getwist en kent ieder kind er de bijzonderheden van:

Met twaalf handdoeken wiste Rabinovitsj het zweet van zijn nek en van zijn gezicht.

Acht bijlstelen brak en verving hij.

Vierentwintig liter water en zes potten thee dronk hij.

Eens in het half uur sleep hij het blad van de bijl met de slijpsteen en een stalen vijl.

Negen broden met worst en één kist sinaasappels maakte hij soldaat.

Zeventien keer zeeg hij ineem op de sneeuw en zestien keer stond hij open en begon weer te hakken.

Al die tijd hield hij zijn tweeëndertig tanden en kiezen op elkaar en zijn tien vingers om de steel geklemd en was zijn ademhaling een in de kou dampend gehuil, tot het vervaarlijke gekraak opklonk en werd gevolgd door de luide zucht van de toeschouwers, als het geruis dat opklonk in het volkshuis als daar de lichten uitgingen, maar harder en banger.

Vervolgens klonken de angstkreten en het geroffel van vluchtende voeten en daarna was er het geluid van de dood, dat met niets vergeleken en alleen maar naverteld kan worden: het voor ieder die het heeft gehoord onvergetelijke geluid van de val en de dood van een grote boom, het knappende hout, de suizende val en de zweepslag op de grond.

Menselijke stervensgeluiden zijn anders, maar ook de levensgeluiden van een boom en een mens zijn verschillend en na hun heengaan laten ze andere stiltes achter.

De stilte van een omgehakte boom is een donker gordijn, dat snel wordt opengescheurd door menselijke kreten, snijdende windvlagen en de roep van vogels en vee. De stilte die de wereld vulde toen mijn moeder doodging, is dun en doorzichtig, blijft helder als kristal en lost niet op.

Hier is die stilte altijd bij me, naast alle lawaaierige geluiden van de wereld. Die worden niet door de stilte opgeslokt en vermengen zich er niet mee.

3

*Flikt die mamme feddern,
feddern oen poech,
Zejdelen a kiesjele
foen heln-rojtn toech.*

Dat liedje kon ik al zingen voor ik de woorden begreep. Het gaat over een moeder die veren plukt om voor haar kind een kussentje te maken van dons en lichtrode stof.

Vele moeders, zo neem ik aan, hebben dit liedje voor hun kinderen gezongen en ieder van hen vulde er de naam van haar kind in. 'Zejdele', dat was ik. Het is geen bijnaam die aan me is blijven hangen, maar mijn echte naam. 'Zejde', wat 'opa' betekent, is de naam die mijn moeder me bij mijn geboorte gaf.

Sinds jaren wil ik die naam veranderen en doe het niet. Eerst

had ik er het hart niet toe, toen kon ik de puf niet opbrengen en ten slotte gaven wij – mijn naam en ik – de moed op en verzoenden ons met elkaar.

Ik was een paar maanden oud toen mijn moeder het kussentje maakte en het liedje voor me zong, en toch heb ik het idee dat ik me die avonden nog levendig herinner. De winters waren koud in de stal van Mozes Rabinovitsj en al in de zomer maakte mijn moeder een afspraak met onze buurman Eliëzer Papisj de ganzenfokker. In ruil voor het dons van zijn ganzen naaide ze ook kussentjes voor hem en zijn gezin.

Eliëzer Papisj werd bij ons overigens ‘de dorpspapisj’ genoemd, en wel om hem te onderscheiden van zijn rijke broer, die in Haifa een firma in gereedschap en bouwmaterialen had en ‘de stadspapisj’ werd genoemd. Misschien zal ik het ook nog over hem hebben.

Ik heet dus Zejde, Zejde Rabinovitsj. Mijn moeder heette Judith en werd in het dorp ‘Judith van Rabinovitsj’ genoemd. Haar handen gaven een lekkere geur van citroenblaadjes af en ze droeg altijd een blauwe hoofddoek. Aan haar linkeroor was ze hardhorend en ze werd kwaad als iemand haar aan die kant aansprak.

De naam van mijn vader weet niemand. Ik ben een buitenechtelijk kind en drie mannen beschouwden mij als hun zoon.

Van Mozes Rabinovitsj erfde ik een boerenbedrijf, een stal en geelblond haar.

Van Jakob Sjenfeld erfde ik een mooi huis, een mooi servies, lege kanariekooyen en hangende schouders.

En van de *sojcher*, de veehandelaar Globerman, erfde ik een *kniepele* geld en mijn enorme voeten.

Ondanks die complicatie werd ik meer geplaagd door mijn naam dan door de omstandigheden van mijn geboorte. Ik was in het dorp of in de vallei niet het enige kind van een onbekende of van een andere dan zijn eigen vader, maar in het hele land, misschien zelfs in de hele wereld, was er geen ander kind dat Zejde heette. Op school kreeg ik de bijnamen ‘Methusalem’ en ‘ouwe opa’, en elke keer als ik na thuiskomst klaagde over de naam die ze

me had gegeven en wilde weten waarom, legde mijn moeder me simpelweg uit: ‘Als de doodsengel komt en een klein kind ziet dat Zejde heet, snapt hij meteen dat er een vergissing is gemaakt en gaat hij ergens anders naartoe.’

Bij gebrek aan keus raakte ik ervan overtuigd dat mijn naam me beschermde tegen de dood en werd een kind zonder vrees. Ook de aloude angsten die zich al voor de geboorte in ieders hart vestigen, werden uit mij gerukt.

Onbevreesd stak ik mijn hand uit naar slangen die nestelden in de gaatjes van het kippenhok, en zij volgden me met een nieuwsgierige beweging van hun hals en deden me niets.

Ik klom vaak op het dak van de stal en rende met dichte ogen over het steile hellende vlak van dakpannen.

Ik waagde me in de buurt van de honden in het dorp, die altijd waren vastgebonden en bloeddorstig en wraaklustig waren geworden, en zij kwispelden vriendelijk met hun staart en likten mijn hand.

Op een keer – een achtjarige opa was ik toen – werd ik aangevalen door een stel kraaien omdat ik naar hun nest was geklommen. Ik kreeg een harde, zwarte klap op mijn voorhoofd en duizelig liet ik de tak los. In een zwijm van genot duikelde ik naar beneden. Zachte omhelzingen van jonge scheuten braken mijn val en mijn landing werd gewatteerd door het verwachte bed van bladeren, de zachte aarde en het bijgeloof van mijn moeder.

Ik stond op en rende naar huis, en mijn moeder smeerde jodium op mijn schrammen.

‘De doodsengel is een ordelijke engel. Hij heeft een inktpotlood en een notitieboekje en hij schrijft alles op,’ lachte ze, zoals ze telkens lachte als ik aan de dood was ontsnapt, ‘maar op de *mallech-foen-sjlof* valt geen peil te trekken. De engel van de slaap schrijft nooit iets op en onthoudt nooit iets. Soms komt hij en soms valt hij zelf in slaap en vergeet te komen.’

De doodsengel scheerde voortdurend rakelings langs me heen en het enige wat ik voelde waren de slippen van zijn mantel die langs

mijn gezicht streken. Maar op een keer, in de herfst van 1949, een paar maanden voor de dood van mijn moeder, heb ik hem ook in de ogen gekeken.

Ik was toen een jaar of tien oud. De reusachtige merrie van de dorpspapisj was hengstig, en toen onze hengst haar bronstgehin-
nik hoorde was hij niet meer te houden in zijn kamp. Het was een kastanjekleurig en welopgevoed paard. Mozes Rabinovitsj, die alles deed 'zoals het hoorde' en daarom geen dikkere vrienden werd met zijn vee dan gebruikelijk en betamelijk was, verwende het met aaien en johannesbrood, en één keer heb ik hem zelfs zijn staart zien vlechten tot een dikke gouden vlecht, ter versiering doorweven met blauwe linten.

Hij weigerde de hengst te castreren ondanks alle dringende verzoeken en aanbevelingen. 'Dat is wreed,' zei hij, 'dierenmishandeling.'

Soms stak de hengst zijn lid uit en sloeg ermee tegen zijn buik. Hij deed dat urenlang, met grote en wanhopige ijver. 'Arme donder,' zei Globerman de veehandelaar dan, 'ze hebben hem zijn klo-
ten laten houden, een vrouwtje geven ze hem niet en handen heeft hij niet, dus wat kan hij anders?'

Die nacht sprong de hengst over het hek en voegde zich bij de merrie, en 's ochtends gaf Mozes mij zijn hoofdstel en stuurde me eropuit om hem terug te halen.

'Je kijkt hem recht in de ogen,' zei hij, 'en je zegt "kommie-kommie-kommie-kommie"'. Maar als hij rotzooi gaat trappen, dan laat je hem met rust – begrepen, Zejde? Je laat hem onmiddellijk met rust en komt mij halen.'

Het was vroeg in de ochtend. Het geloei van hongerrige, ongeduldige kalveren klonk op in de lucht. Boeren gaven hun dromerige melkkoeien op hun kop. De dorpspapisj rende al schreeuwend en vloekend om het kamp, maar het liefdespaar sloeg nergens acht op. Hun ogen waren wazig van liefde, hun lendenen drupten na, hun paardengeur was verrijkt met nieuwe nuances.

'Kwam je de hengst halen?' riep de dorpspapisj uit. 'Is Rabinovitsj op zijn achterhoofd gevallen? Een klein kind te sturen?'

‘Hij is aan het melken,’ zei ik.

‘O ja? Is hij aan het melken? Ik had nu ook aan het melken kunnen zijn!’ De stem van de dorpspapisj was luid genoeg om ook ons erf te bereiken, zodat Mozes hem kon horen.

Ik liep het paardenkamp in.

‘Eruit, snel!’ riep de dorpspapisj. ‘Het is levensgevaarlijk als ze bij elkaar zijn.’

Maar ik hield de teugel al hoog in de lucht en zong de toverwoorden.

‘Kommie-kommie-kommie-kommie...’ Het paard kwam naar me toe en liet me zelfs de riemen om zijn snuit aanleggen.

‘Zo meteen wordt hij woest, Zejde,’ riep Papisj, ‘laat hem onmiddellijk met rust!’

Op het moment dat we het erf verlieten, hinnikte de merrie. De hengst bleef staan en duwde me tegen de grond. Zijn ogen pulden uit en werden rood. Een luid gebries klonk op uit het diepst van zijn borst.

‘Laat het touw los, Zejde!’ schreeuwde de dorpspapisj. ‘Laat los en rol snel naar de kant!’

Maar ik liet niet los.

Het paard steigerde, het touw werd strak getrokken en ik vloog door de lucht en werd languit tegen de grond gekwakt. Zijn voorbenen trappelden in de lucht en stampen naast me in het zand. Een muur van stof rees op en daarachter zag ik de doodsengel, die zijn notitieboekje had getrokken en me strak aankeek.

‘Hoe heet je?’ vroeg hij.

‘Zejde,’ antwoordde ik zonder het touw los te laten.

De doodsengel deinsde terug alsof hij door een onzichtbare klap in zijn gezicht uit het lood was geslagen. Hij maakte het topje van zijn wijsvinger nat en bladerde in het notitieboekje.

‘Zejde?’ vroeg hij kwaad. ‘Hoe kan een klein kind nou Zejde heten?’

Mijn lichaam werd dooreengeschud en neergekwakt, de verschrikkelijke hoeven suisden langs mijn oren als bijlen die door circusartiesten naar hun geblinddoekte geliefden worden ge-

goid. De arm waarmee ik het touw vasthield werd bijna uit mijn schouder gerukt en mijn huid schuurde over het zand, maar in mijn hart heersten kalmte en vertrouwen.

‘Zejde,’ zei ik weer tegen de doodsengel, ‘ik heet Zejde.’

In het witte, schitterende licht zag ik hoe hij zijn inktpotlood likte, weer in zijn notitieboekje keek en begreep dat er een fout moest zijn gemaakt.

Tandenknarsend van boosheid en met een dreigend, woedend gebries ging hij weg.

Het luide gehinnik en de kreten van de dorpspapisj hadden Mozes Rabinovitsj gealarmeerd. In zijn zware draf legde hij de twintig meter tussen de twee erven af, en wat ik toen zag zal ik nooit vergeten.

Met zijn linkerhand greep Rabinovitsj de teugel van de hengst vast en trok hem naar beneden tot hun hoofden op gelijke hoogte waren, en met zijn rechtervuist gaf hij één klap op de witte ster midden op zijn voorhoofd en liet het daarbij.

Het paard sprong volledig overrompeld achteruit en zijn trotse mannelijkheid ging hangen alsof die was afgehakt. Hij boog zijn hoofd, zijn ogen werden helder en met een rustige, beschaamde tred keerde hij terug naar ons erf en liep zijn kamp in.

Het had allemaal hoogstens dertig seconden geduurd. Maar toen ik gezond en wel overeind was gekrabbeld, stonden mijn twee andere vaders er al: Jakob Sjenfeld was van zijn huis komen rennen en Globerman de sojcher was in zijn groene pick-up gekomen, was zoals gewoonlijk tegen de grote eucalyptus aan gereden en sprong schreeuwend en zwaaiend met de gepunte *baston* uit de auto.

Mijn moeder kwam op haar gemak aanlopen, trok me mijn overhemd uit, veegde het stof van me af, waste en ontsmette de schrammen op mijn rug en zei lachend: ‘Een klein kind dat Zejde heet kan niets gebeuren.’

Geen wonder dat ik in de loop der jaren overtuigd ben geraakt van het gelijk van mijn moeder en de kracht van de naam die ze mij heeft gegeven, en daarom neem ik voorzorgsmaatregelen waartoe

mijn naam me verplicht. Eens woonde ik samen met een vrouw, maar zij liep verwonderd en wanhopig van me weg na een paar maanden van onthouding.

‘Van kinderen komen kleinkinderen, en van kleinkinderen komt de doodsengel,’ had ik haar gezegd.

Eerst lachte ze erom, daarna werd ze boos en ten slotte ging ze ervandoor. Ik heb gehoord dat ze met een ander is getrouwd en geen kinderen kan krijgen, maar in die tijd kende ik alle grappen en grollen van het noodlot al en had maling aan dat noodlot.

Zo redde mijn naam me tegelijkertijd van de dood en van de liefde. Maar dat heeft niet te maken met het verhaal over het leven en de dood van mijn moeder, en verhalen horen zich anders dan de realiteit te onthouden van elke ballast en toevoeging.

Het kan zijn dat de formulering van mijn woorden is doorweven met een lichte somberheid, maar in mijn leven is die niet merkbaar. Als ieder ander mens koester ik momenten van droefenis, maar de geneugten van het leven zijn me niet vreemd, ik ben baas over mijn eigen tijd en zoals ik al heb gezegd, drie vaders hebben me rijkelijk van hun goede gaven voorzien.

Ik heb een kniepele geld en een aftandse groene pick-up, die Globerman de veehandelaar me heeft nagelaten.

Ik heb een mooi, groot huis in de Aloniemstraat in Tiv’on, het huis dat ik heb geërfd van Jakob Sjenfeld de kanariefokker.

En ik heb een boerderij in het dorp, de boerderij van Rabinovitsj. Mozes Rabinovitsj woont er nog, maar hij heeft haar al op mijn naam gezet. Hij woont in zijn oude woonhuis, dat uitkijkt op de straat, en ik heb het mooie huisje op het erf betrokken, de voormalige stal. Bougainvillea’s omringen als kleurige bakkebaarden zijn wangen, zwaluwen wapperen zijn ramen weemoedige verlangens toe en een zwakke geur van melk stijgt nog altijd op uit de spleten in zijn muren.

In lang vervlogen dagen koerden er duiven en gaven de koeien er melk. Dauw bedekte de deksels van de melkbussen, stof voerde er gouden dansen uit. Eens woonde, lachte, droomde, werkte en hilde hier een vrouw, en hier heeft zij mij ter wereld gebracht.

Dat is eigenlijk het hele verhaal. Of, zoals praktisch aangelegde mannen met hun diepe, weerzinwekkende stem plegen te zeggen: daar is alles mee gezegd. Alles wat hierna nog wordt toegevoegd zijn details met als enig doel dat stel kleine, vraatzuchtige dieren dat in ieders hart nestelt – nieuwsgierigheid en wroetzucht – te bevredigen.

4

In 1952, ongeveer anderhalf jaar na haar dood, nodigde Jakob Sjenfeld me uit voor de eerste maaltijd.

Hij kwam met hangende schouders naar de stal, het litteken op zijn voorhoofd glansde en het korstmos van de eenzaamheid kleurde de rimpels in zijn gezicht zwart.

‘Gefeliciteerd met je verjaardag, Zejde,’ zei hij, en hij legde een hand op mijn schouder. ‘Kom morgenavond bij me eten.’ Hij draaide zich om en ging weer weg.

Ik was toen precies twaalf jaar oud en Mozes Rabinovitsj vierde mijn verjaardag.

‘Als je een meisje was geweest, Zejde, dan hadden we vandaag je *bat mitswa* gevierd,’ zei hij met een glimlach. Dat verbaasde me, want voorwaardelijke bijzinnen waren Rabinovitsj wezensvreemd.

Oded, Rabinovitsj’ oudste, die toen al de vrachtwagenchauffeur van het dorp was, nam een zilverkleurige bulldog van een Mack voor me mee. Naomi, Rabinovitsj’ dochter, kwam speciaal over uit Jeruzalem en gaf me een boek dat *Silverspot de kraai* heette, met tekeningen van kraaien en hun roepgeluiden in muzieknoten. Ze bleef me huilend zoenen, omhelzen en strelen, tot ik vervuld raakte van verlegenheid, lust en vrees tegelijk.

Daarna verscheen de groene pick-up. Hij botste als altijd tegen de enorme stomp van de eucalyptus, waarin al grote littekens van alle voorgaande botsingen stonden, en voerde nog een vader ten tonele: Globerman de veehandelaar.

‘Een goede vader vergeet nooit een verjaardag,’ verklaarde de

sojcher, die nog nooit een ouderlijke plicht had verzaakt.

Hij had een paar mooie stukken ribvlees meegebracht en mij gaf hij een geldbedrag in contanten.

Globerman nam bij elke gelegenheid geld voor me mee: op verjaardagen, op feestdagen, op de laatste schooldag voor de grote vakantie, ter ere van de eerste regenbui, 's winters op de kortste dag van het jaar en 's zomers op de langste dag van het jaar. Zelfs op de sterfdagen van mijn moeder stopte hij me een paar shillings toe, wat iedereen schokte en deed gruwen maar niemand meer verbaasde, want Globerman stond in de hele vallei bekend als een ongelikte geldwolf. In het dorp werd verteld dat vijf minuten nadat de Engelsen de Duitse tempeliers uit het nabijgelegen Waldheim hadden verbannen, Globerman er al met zijn pick-up was verschenen, had ingebroken in hun verlaten huizen en de door hen achtergelaten kristallen en porseleinen serviezen had buitgemaakt.

'En toen wij er met de karren aankwamen,' vertelden de rodde-laars kwaad, 'was er niets meer te vinden.'

Op een keer hoorde ik hoe de dorpspapisj Globerman hierover kapittelde. Het woord 'rover' begreep ik, de betekenis van 'gawwief' kon ik raden en 'Achan' snapte ik niet.

'Je hebt gestolen! Je hebt je aan de buit vergrepen!' wierp hij hem voor de voeten.

'Ik heb niet gestolen,' grinnikte Globerman, 'ik heb gekregen.'

'Gekregen? Hoe bedoel je, gekregen?'

'Deels heb ik te pakken gekregen en deels heb ik in mijn vingers gekregen, maar gestolen heb ik niets,' barstte de sojcher uit in een lach die ik me tot op de dag van vandaag, vele jaren na zijn dood, levendig voor de geest kan halen.

'Ik zal je uitleggen wat het verschil is tussen een gewoon cadeau en een cadeau in contanten,' zei hij nu met luide stem om het iedereen te laten horen: 'Nadenken over wat je iemand cadeau doet *iez a loch ien kop*, maar iemand baar geld geven *iez a loch ien harts*, punt.'

Toen hij mijn vingers om de muntstukken sloot, deelde hij mee: 'Zo heeft mijn vader het mij geleerd en zo leer ik het jou. Je zult opgroeien tot iemand die zelf op de *klots* is geboren.'

Op dat moment trok hij de platte fles tevoorschijn die hij altijd in zijn jaszak had, en ik herkende de geur van de grappa waar mijn moeder gek op was geweest. Hij goot een flinke hoeveelheid drank in zijn keelgat en een kleine hoeveelheid op het vuur, roosterde de ribstukken die hij had meegebracht en zong luidkeels:

Zejdele was op weg
om voor een duit abrikozen te kopen
oj, Zejdele toch, wat een pech
de duit laten vallen en weg abrikozen
met de zweep van mamaatje
met de stok van papaatje
krijgt Zejdele op zijn baadje.

En Mozes Rabinovitsj, de sterkste en oudste van mijn drie vaders, pakte me beet, gooide me telkens weer in de lucht en ving me op in zijn dikke, korte handen. ‘En één voor het volgende jaar,’ riep Naomi uit en ik vloog voor de dertiende keer de lucht in en zag op dat moment een ruisende wolk van vleugels die het dorp dreigden te bedekken.

‘Kijk eens,’ riep ik uit, ‘spreeuwen in de zomer!’

Op het eerste gezicht leek de opgewonden donderwolk inderdaad op een zwerm spreeuwen die hun gevoel voor tijd hadden verloren. Al gauw bleek echter dat ik dankzij de zwaaikracht van de sterke armen van Mozes Rabinovitsj de sprinkhanen had gezien die in dat jaar, 1952, neerstreken in de vallei.

Mozes' gezicht betrok. Naomi schrok. En Globerman zei voor de zoveelste keer: ‘*A mentsj tracht oen Got lacht*’ – de mens peinst en God grijnst.

Hoogstens vijf minuten later klonken aan de andere kant van de heuvels de doffe klappen op van de Arabische fellahs die gewapend met gillende vrouwen, lange stokken en lawaaierige lege olieblikken het veld in waren getrokken om de vijand te verjagen.

Globerman nam de ene na de andere slok van zijn grappa en gaf Mozes het ene na het andere stuk vlees, en 's avonds, toen alle kin-